

NAGY FERENC

Törvényesség – Alkotmány – Büntetőjog

1. A törvényesség alapelveinek fogalma és tartalmi kihatásai

A törvényesség, vagy más elnevezéssel az anyagi jogi legalitás elve a jogállamiság formai követelményének, a jogbiztonságnak a megtestesülése. Ennek a princípiumnak a másik megfogalmazásaként, a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege* elveket szokás említeni.¹

A törvényességet jelentő két egymáshoz kapcsolódó jogelv ismeretesen azt fejezi ki, hogy csak az a cselekmény minősülhet bűncselekménynek, amelyet a törvény már az elkövetés előtt annak nyilvánított (*nullum crimen sine lege*), továbbá az elkövetővel szemben csak olyan büntetés alkalmazható, amit a törvény már az elkövetéskor előírt, illetve fenyegetett (*nulla poena sine lege*). Vagyis az államot terhelő kötelezettségről van szó annyiban, hogy a büntetőhatalom gyakorlásának lényegi feltételeit törvényben előre kell rögzíteni. A törvényes büntetőhatalom gyakorlása során ez az elv fokozatosan gazdagodott, s ez a törvényes büntetőjogi felelősségre vonás tartalmát bővítette úgy, hogy ma már túlmutat a törvény különös, de az általános részében megfogalmazott előírásokon is.²

Hazánkban az Alkotmánybíróság [11/1992. (III. 5.) AB h.] ún. elévülési határozata is behatóan és irányadó módon foglalkozott ezzel az elvvel és kihatásaival. Értelmezésében a két jogelv a büntetőjogi legalitás elvének része. A büntetőjogi legalitás elve az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a következőket jelenti:

a.) a büntetendő cselekmények és azok büntetésének törvényi meghatározását,

b.) a bűncselekménnyé nyilvánításnak és a büntetéssel fenyegetésnek alkotmányos indokokon kell alapulnia: szükségesnek, arányosnak és végső soron igénybe vettnek kell lennie;

c.) a bűnössé nyilvánítást csak bíróság végezheti a büntetőjogi felelősség határozatban történő megállapításával,

d.) csak az elkövetéskor hatályos törvény szerint lehet elítélni és megbüntetni a bűnelkövetőt, kivéve az elbíráláskori kedvezőbb törvény alkalmazását,

¹ NAGY FERENC: A törvényesség elvének elméleti forrásairól és kezdeti megjelenési formáiról, in: BÁRD PETRA – HACK PÉTER – HOLÉ KATALIN (szerk.): Pusztai László emlékére, Budapest, 2014. 183. p.

² Az elv első átfogóbb jellegű hazai bemutatását lásd NAGY FERENC: *Nullum crimen / nulla poena sine lege* alapelvről, *Magyar Jog* 1995/5. 257–270. p.

egyébként pedig a visszaható hatály tilalmát. Ezt követeli meg a jogbiztonság elve (előre láthatóság, kiszámíthatóság), amely a jogállamiságból következik, és amelynek logikus előfeltétele a törvény elkövetéskori megismerhetősége.³

A külföldi szakirodalomban ma is vitatott azonban, hogy a két egybekapcsolódó jogelv büntetőjogi tartalma mit takar, milyen tilalmak és követelmények vezethetők le belőle, milyen fundamentumra építhető, mi a „rációja”, hatókörre meddig terjed.⁴

Az mindenképpen megállapítható, hogy a két egybekapcsolódó jogelvnek több büntetőjogi szabály adja a tartalmát. Ilyen szabály a bűncselekmény-fogalomnak a Btk.-ban adott meghatározása, a büntetés és a szankciórendszer törvényi fogalmai, amelyek az egyén felelősségre vonása szempontjából döntőek.

A bűncselekménnyé nyilvánítás tényével a törvényhozó egyrészt behatárolja az egyéni szabadságjogokat: másrészt az állampolgárok csak akkor tudnak jogszerűen eljárni, ha megismerhető a törvényi állásfoglalás az egyes magatartások tiltott vagy megengedett voltáról. A törvényben előre meghatározott jogkövetkezmények szintén az önkényes bírói ítélezést zárják ki és garanciát tartalmaznak az elkövető számára, előre kiszámíthatóvá teszik a bűncselekmény jogkövetkezményeinek a súlyát.⁵

Megítélésem szerint a *nullum crimen / nulla poena sine lege* alapelvből négy büntetőjogi tilalom, illetve követelmény vezethető le azzal, hogy az első kettő elsősorban a törvényhozót köti, míg a másik kettő a jogalkalmazót / bírót:

a.) A súlyosabb büntető törvény visszaható hatályának tilalma, avagy az elkövetéskor hatályos törvény alkalmazásának követelménye: *nullum crimen / nulla poena sine lege praevia*.

b.) A határozatlan büntető törvény és jogkövetkezmény tilalma, avagy a törvényi pontos meghatározottság követelménye: *nullum crimen / nulla poena sine lege certa*.

c.) A büntethetőséget alapító és a büntetőjogi szankciót szigorító szokásjog,

³ 11/1992. (III. 5.) AB határozat IV. 3-4. pontja, lásd erről LÉVAY MIKLÓS: Az alkotmányos büntetőjogtól az alkotmányos kriminálpolitikáig, in: HAJDÚ JÓZSEF (főszerk.): 90 éves a szegedi jogászképzés, Szeged, 2013/a, 113–131. p., különösen 116–118. p.

⁴ Lásd erről JESCHECK, HANS-HEINRICH: *Lehrbuch des Strafrechts Allgemeiner Teil*, 4. Aufl., Berlin, 1988. 112. s köv. p.; STEFANI, GASTON – LEVASSEUR, GEORGES – BOULOC, BERNARD: *Droit pénal général*, 20. ed., Paris, 2007. 104–120. p.; TRECHSEL, STEFAN: *Schweizerisches Strafrecht Allgemeiner Teil I.*, 6. Aufl., Zürich, 2004. 52–56. s köv. p.; ASHWORTH, ANDREW: *Principles of Criminal Law*, Ed 5., Oxford, 2009. 65. p.; KANAZAWA, FUMIO: *Die Grenzen des Gesetzlichkeitsprinzips im japanischen Strafrecht*, in: HIRSCH, HANS JOACHIM – WEIGEND, THOMAS (Hrsg.): *Strafrecht und Kriminalpolitik in Japan und Deutschland*, Berlin, 1989. 179–187. p.

⁵ Vö. BÉKÉS IMRE: *A magyar büntetőjog alapelvei*, in: FÖLDVÁRI JÓZSEF (szerk.): *Magyar Büntetőjog általános rész*, Budapest, 1980. 49–50. p.

illetve bírói jog tilalma, avagy az írott büntető törvény követelménye: nullum crimen / nulla poena sine lege scripta.

d.) A büntethetőség- és szankció-megalapozó vagy szigorító analógia tilalma, avagy a bírónak az írott büntetőjogi törvényi norma szöveg szerinti értelméhez kötésének követelménye: nullum crimen / nulla poena sine lege stricta.

A két jogelvet és az említett kihatásait (a négy tilalmat, illetve követelményt) értem a büntetőjogban a törvényesség vagy a legalitás elvének szűkebb, szoros(abb) értelme alatt.⁶ Röviden, de hasonlóképp foglalt állást korábban az 1980-ban megjelent általános részi tankönyvben pl. Békés Imre is, aki szerint a törvényesség elve a nullum crimen és a nulla poena sine lege elveinek gyűjtőfogalma.⁷

A törvényesség elve korábbi hazai alkotmányi rendelkezésének átfogó, jó elemzését és kritikáját adja *Hollán Miklós*,⁸ az új Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdés ez irányú szabályozása a korábbihoz képest pedig tartalmilag nem változott.⁹

Egyébként már az alapelv ún. gyűjtőfogalmának megnevezése sem egyértelmű, mivel a törvényesség elve – amely megnevezés a német nyelvű jogirodalomban használatos – mellett főként a francia, illetve részben az angol nyelvű szakirodalomban a legalitás elvét szokás emlegetni,¹⁰ azonban az utóbbi elv nem csupán büntető anyagi jogi, hanem – a hazai szakirodalmunkban elsősorban – eljárásjogi értelmű és tartalmú. A legalitás eljárásjogi elve ugyanis kötelezettséget jelent a bűnüldöző hatóságok, elsősorban az ügyész számára, a büntető igény érvényesítésére, a büntető törvények alkalmazására. Ez szintén a jogállam eszméjének velejárója, mivel szigorúan elkülöníti a jogalkalmazást a jogalkotástól és a bűnüldöző szervek hatáskörét a törvényhozó által felállított korlátok közé szorítja.¹¹

⁶ NAGY 1995, 258. p.; NAGY FERENC: *Anyagi büntetőjog. Általános rész I.*, Szeged, 2014. 70. p. A német szakirodalomban is uralkodó nézethez: JESCHECK 1988, 119–126. p.; ROXIN, CLAUS: *Strafrecht Allgemeiner Teil*, Band I. 4. Aufl., München, 2006. 133–141.

⁷ BÉKÉS IMRE: *Magyar büntetőjog – általános rész*, 1980, 49. p.

⁸ HOLLÁN MIKLÓS et al.: 57. § (4) bek. (A nullum crimen elve), in: JAKAB ANDRÁS (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja III.*, Budapest, 2009. 2108–2136. p.

⁹ JAKAB ANDRÁS: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*, Budapest, 2011. 228–229. p.; lásd továbbá SZOMORA ZSOLT: *Büntetőjogi garanciák az alkotmányban és az Alaptörvényben*, in: DRINÓCZI TÍMEA – JAKAB ANDRÁS (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon 2010–2011.*, Budapest-Pécs, 2013. 260–263. p., 271. p.

¹⁰ A német nyelvű szakirodalomban használatos megnevezés a *Gesetzlichkeitsprinzip*, míg a franciáknál a *le principe de légalité*. Ez a kettősség jellemző a svájci szakirodalomra, ahol a törvényességi elv megfelelője együttesen fordul elő: *das Prinzip der Gesetzmässigkeit*, ill. *das materiellrechtliche Legalitätsprinzip*. vö. TRECHSEL 2004, 52–53. p.

¹¹ Vö. KIRÁLY TIBOR: *A legalitás a büntetőeljárásban*, *Jogtudományi Közlöny* 1986/5. 201–206. p.; továbbá BÁRD KÁROLY: *Legalitás és bűnüldözés*, *Jogtudományi Közlöny* 1986/9. 402–409. p.

A törvényességi elv, vagy a büntetőjogi legalitás elv alapvető, illetve alkotmányos jogállami garancia,¹² a jogbiztonság kifejeződése és biztosítója. Ez a garanciális funkció mindenekelőtt az állami és a bírói hatalom korlátozásában rejlik.¹³

2. A törvényesség elvét kifejezetten nem szabályozó alkotmányi megoldásokról

A törvényesség elve egyes európai országok alkotmányában való megjelenítésére különböző megoldások születtek.¹⁴ Közülük az osztrák, a svájci és részben a francia sajátos annyiban, hogy a hatályos alkotmányaik *kifejezetten nem rendelkeznek* erről a princípiumról, azonban a büntetőkódexek tartalmazzák ezt a követelményt.

A ma hatályos *osztrák* alkotmányszöveg különböző jogforrásokban található meg. Így az osztrák alapjogok rendje is szétforgácsolódott, az egyes alapjogok különböző időben keletkeztek, különböző törvényekben szabályozottak és így eltérően strukturálódtak, eltérően az adott kornak megfelelő tartalommal, eltérő szisztematikus összefüggésekkel.¹⁵

Az osztrák alkotmány a nullum crimen / nulla poena sine lege elvről kifejezetten és egyértelműen nem rendelkezik ugyan, de a 18. cikk (1) bekezdése értelmében „az egész államigazgatás („die gesamte staatliche Verwaltung”, amelyen a bíráskodást, az igazságszolgáltatást is értik) csak törvények alapján gyakorolható.”

¹² Király Tibornak a büntetőjogi garanciákra vonatkozó nézetrendszerében elsődleges garancia a törvényesség megtartását kívánó politikai akarat, amely szerint a törvényesség nem hamis címke, hanem naponta megvalósítandó cél. Az a követelmény és tény, hogy a büntető jogalkotás törvényi úton történik, valamint a törvényalkotást irányító elvek képviselik a garanciák második rétegét. A (büntető) jogi biztosítékok közé tartoznak a jogrendszer vagy a jogág alapelvei, mint pl. a nullum crimen sine lege és a nulla poena sine crimine elve stb. A jogi biztosítékok rendszere a politikai és a törvényalkotási biztosítékok után a garanciák harmadik rétegét jelenti. A társadalom tudata és szerepvállalása szerepel még a garanciák körében. Lásd: KIRÁLY TIBOR: A büntetőjog és a garanciák, Gazdaság és Jogtudomány XV. kötet 1981/1-2. 1–12. p. Az említett garanciák körét, ill. rétegeit egészíti ki és erősíti a rendszerváltást követően az a körülmény, hogy – Szabó András kifejezésével élve – alkotmányos jogállam lettünk. Vagyis a törvényhozásnak nem csupán formailag, hanem tartalmában is alkotmányosnak kell lennie. Az ezt garantáló, ellenőrző szerve pedig az Alkotmánybíróság. Lásd: SZABÓ ANDRÁS: Büntetőpolitika és alkotmányosság, Belügyi Szemle 1995/1. 4–14. p.

¹³ A jogelveket önmagukból levezetni, kikövetkeztetni nem tudjuk. A végső ok a jogon kívül van. Vö. KIRÁLY TIBOR: Elvek és kivételek a büntetőjogban és eljárásban, Jogtudományi Közlöny 1982/10. 750. p.

¹⁴ Ezekről lásd NAGY FERENC: Az anyagi büntetőjog és az alkotmány, in: TÓTH KÁROLY (szerk.): Alkotmány és jogtudomány, Szeged, 1996. 80–85. p.

¹⁵ ZERBES, INGEBORG: Rahmenbedingungen, Vorgaben, Grundlagen und Entwicklung des Strafrechts in Österreich, in: SIEBER, ULRICH – CORNILS, KARIN (Hrsg.): Nationales Strafrecht in rechtsvergleichender Darstellung. Allgemeiner Teil. Band 1., Berlin, 2009. 438. p.; 440–443. p.

Jogállami princípiumként ez az általános törvényességi elv köti (kötelezi) az igazgatási hatóságokat és a bírakat a törvényhozó döntéseire, azonban a törvények értelmezését nem akadályozhatja. Vagyis az osztrákok ebből az alkotmányi előírásból vezetik le a nullum crimen / nulla poena sine lege elvet, amelyet így alkotmányi rangúnak tekintenek.¹⁶

Az 1950. évi Európai Emberi Jogi Egyezményt és a kiegészítő jegyzőkönyveket az osztrák jog 1958-ban ratifikálta. Így ezek alkotmányi rangúak és fontos alapjogi források, hiszen az ezáltal közvetített jogok közvetlenül alkalmazható alkotmányjogilag biztosított olyan szubjektív jogok, amelyek megsértése esetén a belső állami jogi út kimerítését követően egyéni panasz segítségével a strasbourgi bírói fórumhoz lehet fordulni.¹⁷

Az osztrák Btk. 1. §-ának (1) bekezdése értelmében „Büntetés vagy megelőző intézkedés csak olyan cselekmény miatt rendelhető el, amelyet a törvény kifejezetten büntetéssel fenyeget, és már az elkövetése idején büntetendő volt.” Az 1. § (2) bekezdése a súlyosabb büntető törvény visszaható hatályának tilalmáról rendelkezik, ide értve kifejezetten a megelőző intézkedéseket is.¹⁸

A megelőző intézkedésekre vonatkozó törvényi rendelkezések azonban csak abban az esetben hathatnak vissza, ha ezek már a cselekmény időpontjában meglévő büntetéssel vagy megelőző intézkedéssel a jellege/természete alapján összehasonlíthatóak, és az új jog alkalmazásával az elkövető, a régihez képest, nem kerül hátrányosabb helyzetbe.¹⁹

A nulla poena sine lege alapelv Svájcban is alkotmányi rangú: a szövetségi bíróság már az 1874. évi szövetségi alkotmány 4. cikkének következményeként elismerte az érvényét a büntetőjog egész területén, nem csak a szövetségi jogban, hanem a kantonális és a kommunális jogban is.²⁰

A Svájcban jelenleg hatályos 1999. április 18-i szövetségi alkotmány *expressis verbis* nem rögzíti az anyagi jogi legalitás elvét, azonban a szövetségi bíróság újabb gyakorlata szerint, elvileg minden büntetés, amely szabadság elvonását jelenti, a személyi szabadságba történő súlyosabb beavatkozásként formális

¹⁶ TRIFFTERER, OTTO: *Österreichisches Strafrecht Allgemeiner Teil*, Wien, New York, 1985. 19. p.; FUCHS, HELMUT: *Österreichisches Strafrecht Allgemeiner Teil I.*, 2. Aufl., Wien, New York, 1997. 35. p.; HÖPFEL, FRANK: § 1., In: HÖPFEL, FRANK – RATZ, ECKART (Hrsg.): *Wiener Kommentar zum Strafgesetzbuch*, 2. Aufl. 52. Lieferung, Wien, 2004. 3–15. p.; KIENAPFEL, DIETHELM – HÖPFEL, FRANK: *Grundriss des Strafrechts – Allgemeiner Teil*, 11. Aufl., Wien, 2005. 16. p.; TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ – BADÓ ATTILA (szerk.): *Nemzeti Alkotmányok az Európai Unióban*, Budapest, 2005. 36.

¹⁷ ZERBES 2009, 434. p.

¹⁸ HÖPFEL 2004, 3. p.; KIENAPFEL – HÖPFEL 2005, 16–18. p.

¹⁹ FOREGGER, EGMONT – BACHNER-FOREGGER, HELENE (Hrsg.): *Strafgesetzbuch*, StGB 19. Aufl. Wien, 2005. 11–12. p.

²⁰ TRECHSEL 2004, 52–53. p.

törvényben, világos alapot igényel, és csak más, nem szabadságelvönő büntetésekre lehet rendelettel szabályozni.²¹

Ezeket a „szigorúbb követelményeket” az 1999. évi svájci alkotmány is tartalmazza az alapjogok körében. Így a 30. cikk (1) bekezdés értelmében, minden olyan személy, akinek ügyét bírósági eljárásban kell megítélni, joga van a törvény által teremtett, illetékes, független és pártatlan bíróságra. A következő, 31. cikk szerint egy személy szabadságát csak törvény által szabályozott esetekben, és *csak a törvényben előírt módon* lehet elvonni. Az alapjogok korlátozásai *törvényi alapot* igényelnek, a súlyos korlátozásokat pedig *törvényben kell előírni*. Az alapjogok korlátozásait a közérdek vagy mások alapjogainak védelme kell, hogy igazolja, és a korlátozásnak arányosnak kell lenni. Az alapjogok lényegi tartalma sérthetetlen.²²

Ami a törvényességi elv svájci büntetőjogi szabályozását illeti, a Btk. legelső cikke („Keine Sanktion ohne Gesetz”) rendelkezik erről a princípiumról a következők szerint: „Büntetés vagy intézkedés csak olyan cselekmény miatt rendelhető el, amelyet a törvény kifejezetten büntetéssel fenyeget”. Ebben az értelemben a „nulla poena sine lege” követelményről lehet szólni, és csak ennek révén tudja a jogállamban a büntetőjog a polgár „Magna Charta”-jaként az önkényes büntetési igénnyel szemben a funkcióját teljesíteni. A hatályos svájci büntetőjog figyelemre méltó megoldása szerint a nulla poena elv kifejezetten az intézkedésekre is kiterjed, és nem csak a büntetésekre. A törvényességi elv („Gesetzsmässigkeitsprinzip”) megjelölés használata az eljárásjogi legalitás elvvel való összecserélés elkerülése érdekében történik. A törvényességi elvvel összefüggésben, a svájci büntetőkódex a 2. cikkben rögzíti a súlyosabb büntető törvény visszaható hatályának tilalmát is: „Ha az elkövető büntettet vagy vétséget e törvény hatályba lépése előtt követett el, azonban az elítélés csak ezután következik be, úgy e törvényt kell alkalmazni, ha ez a számára az enyhébb”.²³

A svájci alkotmánynak a büntetőjoggal, a törvényesség elvével is kapcsolatos további sajátos megoldása, hogy az *életfogytig tartó biztonsági őrizetre* (németül: Verwahrung) vonatkozóan található szabályozás az alkotmányban és a Btk.-ban is.²⁴ A svájci alkotmány 123a cikke egyedülálló módon, és szokatlan részletes-

²¹ STRATENWERTH, GÜNTER: *Schweizerisches Strafrecht Allgemeiner Teil I. Die Straftat*, 4. Aufl., Bern, 2011. 84–85. p.

²² <http://www.verfassungen.de/ch/verf99-i.htm>

²³ NIGGLI, MARCEL ALEXANDER (Hrsg.): *StGB StPO Schweizerisches Strafgesetzbuch Strafprozessordnung und Nebenerlasse*, 3. Aufl., Basel, 2011. 11. p.; SEELMANN, KURT: *Strafrecht Allgemeiner Teil*, 4. Aufl., Basel, 2009. 27. p.

²⁴ A svájci Btk. 64. cikkébe foglalt ide kapcsolódó rendelkezéseket, illetve az alkotmány vonatkozó normaszövegét lásd NAGY FERENC: *Gondolatok az életfogytig tartó szabadságvesztésről*, Magyar Jog 2013/5. 267. p.

séggel rendelkezik a különösen („extrém”) veszélyes, és állapotuk folytán kezelhetetlen szexuális vagy erőszakos büntetettek életük végéig tartó őrizetéről, a szakvéleményekben megállapított ismételt és nagy bűnelkövetési veszély esetén. Amennyiben új tudományos eredmények igazolják, hogy a büntetett gyógyítható, és ezért nem jelent veszélyt a társadalomra, akkor készíthetők róla új szakvélemények. Ha a büntetett őrizetét ezeknek az új szakvéleményeknek az alapján megszüntetik, a hatóság felelősséggel tartozik az ismételt bűnelkövetés esetén.²⁵

Feltétlenül egyet kell és lehet érteni azzal a nézettel, hogy amennyiben egy büntetőjogi szankció olyan súlyos mértékű alapjogi korlátozást jelent, mint a svájci biztonsági őrizet, akkor annak indokolt megteremteni az alkotmányos alapjait.²⁶ Bizonyos fokig az is helytálló, hogy a biztonsági őrizet az alkotmányi és törvényi szabályozás szintjén sem jelent feltétlenül élete végéig tartó szabadságelvonást, mivel lehetőség nyílhat a felülvizsgálatra. Azonban az is leszögezhető, hogy a svájci biztonsági intézkedésre vonatkozó alkotmányi szabályozás „egyértelmű főszabályként” írja elő az említett különösen veszélyes büntetetteknek „az élete végéig tartó” („bis an sein Lebensende”) őrizetét. Sőt, azt is rögzíti az alkotmányi rendelkezés, hogy a büntetett idő előtti elbocsátása és átmeneti szabadságolása („Frühzeitige Entlassung und Hafturlaub sind ausgeschlossen.”) kizárt, vagyis nem engedhető meg.

Az utólagos felülvizsgálat lehetősége ugyanis kivételes és rendkívül szűk körű, és csak akkor adódhat, ha új tudományos eredmények igazolják, hogy a büntetett gyógyítható és ezért már nem jelent veszélyt a társadalomra. Amennyiben pedig a szabadult elkövető ismételten bűncselekményt követ el, a hatóságok felelősek a következményekért. Nem véletlen tehát a súlyos kételyek hangoztatása amiatt, hogy mennyiben felel meg ez a rendelkezés Svájc nemzetközi és emberi jogi kötelezettségeinek.²⁷

A *svájci alkotmány 123a cikkébe* foglalt normaszöveget – ami egyébként népi kezdeményezésre a 2004. február 8-i népszavazás nyomán született²⁸ – a szak-

²⁵ JAKAB 2011, 206–207. p.; LÉVAY MIKLÓS: Büntetőhatalom és alkotmány, különös tekintettel a bűncselekménnyé nyilvánításra és a büntetésekre, in: DRINÓCZI TÍMEA – JAKAB ANDRÁS (szerk.): Alkotmányozás Magyarországon 2010–2011. I., Budapest-Pécs, 2013/b, 210–211. p.; NAGY 2013/5., 267. p., 270. p.

²⁶ Vö. LÉVAY 2013/b, 210–211. p.

²⁷ Vö. JAKAB 2011, 206–207. p.; LÉVAY 2013/b, 210–211. p.; NAGY 2013, 270. p.

²⁸ Svájcban is az egyik többé vagy kevésbé nyíltan kinyilvánított cél a büntetőjog szigorítása. Másrészt olyan – populista – magyarázat jelent/jelenik meg, hogy a bírói mérlegelés azonos jelentőségű a jogbizonytalansággal. A közvélemény a média segítségével, a politika pedig épp a médián keresztül követeli a súlyosabb és szigorúbb büntetésekkel a büntetőjog szigorítását. Ebbe a képbe illeszkedik a társadalomnak, a közvéleménynek a veszélyes erőszakos büntetettekől való jobb és hatékonyabb védelmi igénye, továbbá az intézkedés végrehajtásából a szabadon bocsátás szigorúbb feltételei kialakításának szükséglete. NIGGLI 2011. XXXIV–XXXV. p.

irodalomban is élesen kritizálták. A kritika érintette a rendelkezés kevésbé világos és ellentmondásos megfogalmazását, a célcsoportnak nem pontos fogalmakkal való körülírását (pl. „szexuális és erőszakos bűntettesek”, „extrém veszélyes”, „nem gyógyítható”), továbbá a veszélyesség megállapítását célzó szakvélemények „mindenkorra” szóló érvényességét. A fő kifogás az őrizeti előfeltételek rendszeres felülvizsgálatának hiányával volt kapcsolatos, nevezetesen az elítélt „élete végéig” tartó tartamával. Ugyanis az őrizetből való elbocsátás tényleges kizárása nyilvánvalóan ellentmondásba került az Emberi Jogok Európai Egyezménye 5. cikkével.

Ebben a helyzetben egyértelművé vált, hogy az őrizetnek az alkotmányi normába foglalt „minősített változata” közvetlenül nem alkalmazható, és így a Btk.-ban precízebben és az Egyezménynek megfelelő módon kell megfogalmazni. Erre a valójában megoldhatatlan feladatra munkabizottságot hoztak létre különböző irányú szakemberekből. A munkabizottság javaslatát elutasították, és ezután a Bundesrat lényegesen módosított tervezetet terjesztett elő. A parlamenti vita nyomán az életfogytig tartó őrizet végrehajtási rendelkezései végül 2008. augusztus elsején hatályba léptek. A pontosításokat, a változtatásokat és a korlátozott felülvizsgálat lehetőségét a svájci Btk. 64. cikkében átvezték. Sőt az életfogytig tartó őrizetből feltételes elbocsátás is lehetséges, ha a bűntettes magas életkor, súlyos betegség folytán vagy más okból a közösségre már nem veszélyes [Btk. 64 c cikk (4) bek.]. Ezekkel a törvényi rendelkezésekkel – amelyek legalábbis részben ellentmondanak az alkotmány 123a cikkének – igyekeztek Svájcban az Emberi Jogok Európai Egyezmény előírásainak is megfelelni.²⁹

A biztonsági őrizet alkalmazási körét a szövetségi bíróság 2013. november 22-i döntése erőteljesen behatárolta, mert a tartós kezelhetetlenséget csak az élete végéig tartó gyógyíthatatlanságra szabad érteni és még nem arra az esetre, ha prognosztikusan a kezelés eredményét bár hosszan tartó, de mégsem az egész életre szólóan kell kizárni.

Mivel az egész életre szóló gyógyíthatatlanság aligha prognosztizálható, nem lenne meglepő, ha az életfogytig tartó őrizetet egyáltalán nem alkalmaznák és így a „szimbolikus törvényhozás” mintapéldájaként vonulna be a svájci büntetőjog történetébe.

Ez az alkotmányi népi kezdeményezés egy olyan kísérlet tipikus példája, amikor egy önmagában jogos és népszerű célkitűzést (a lakosságnak a közösségre veszélyes bűntettesektől való védelmét), extrém és jogállamilag kétes/kétséges eszközökkel visznek keresztül. Talán ide is vonatkoztatható az

²⁹ BAECHTOLD, ANDREA: *Strafvollzug. Straf- und Massnahmenvollzug an Erwachsenen in der Schweiz*, 2. Aufl., Bern, 2009. 292–297. p.

a kemény, de találó svájci kijelentés, hogy a fenti extrém eszközök érvényesítése „*az értelem kapitulációja a grasszáló büntetőjogi populizmus előtt*”.³⁰ Mivel a népi kezdeményezések a szövetségi alkotmányra vonatkozhatnak, a törvények változtatására nem megengedettek, így olyan – büntetőjogi – előírások is találhatók a svájci alkotmányban, amelyek valójában törvényi szintre/körbe tartoznak.

A svájci alkotmány szabályozásának további egyedülálló sajátossága tehát, hogy az előbbiek mellett, további kifejezett büntető rendelkezéseket is tartalmaz. Így a *123b cikk* – amely a 2008. november 30-i népszavazás nyomán került az alkotmányba, és ugyanezen időpont óta van hatályban – kizárja a serdülőkor előtt álló gyermekek sérelmére elkövetett szexuális vagy pornográf bűncselekmények üldözése és büntetése elévülésének a lehetőségét.³¹

A 2014. május 18-i népszavazás nyomán, ugyanezen időponttól kezdődően lépett hatályba a svájci alkotmány új *123c cikke* a gyermekeken vagy az ellenálásra képtelen, illetve nem ítélőképes személyek elleni szexuális deliktumok elkövetőivel szembeni intézkedések alcímmel. Az alkotmány ezen új normaszövege szerint, azok a személyek, akiket azért ítélték el, mert egy gyermek vagy egy kiszolgáltatott személy szexuális integritását sértették, véglegesen elveszítik azt a jogot, hogy kiskorú gyermekekkel vagy függőségben lévő személyekkel foglalkozzanak vagy társadalmi tevékenységet gyakoroljanak.³² Ez valójában alkotmányi rangra emelt speciális foglalkozástól eltiltás.

A svájci alkotmány 124. cikke arra is – egyébként különleges – példát szolgáltat, hogy ez a rendelkezés előírja a bűncselekmények áldozatainak a szövetségi állam és kantonok általi támogatását, kártalanítását.³³

3. A törvényesség elvének sajátos francia alkotmányi megoldásáról

A jelenleg hatályos 1958. október 4-i *francia* alkotmány, a preambulumban utal az emberi jogokat és a nemzeti szuverenitás alapelveit meghatározó 1789. augusztus 26-i Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatára (*Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*), továbbá az ezeket megerősítő és kiegészítő 1946. évi alkotmány preambulumára, valamint a 2004. évi környezeti chartára. Mind a három szöveg, mint alkotmányi rangú joganyag közvetlenül alkalmazható. Az 1789. évi Nyilatkozat a törvényesség princípiumát az V. és a VIII. cikkében

³⁰ Idézi: RIKLIN, FRANZ: *Die Reformen des Sanktionenrechts. Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht*, 2014/3, 250. p., 255. p.

³¹ NIGGLI 2011, 254. p.; SZOMORA 2013, 265. p.

³² <http://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19995395/index.html#a8>

³³ A svájci alkotmány 124. cikkének címe németül: *Opferhilfe, azaz az áldozat segítése, támogatása*. Vö. NIGGLI 2011, 254. p.; LÉVAY 2013/b, 211. p.

rögzíti, ezáltal alkotmányi rangot élvez.³⁴ A Deklaráció V. cikke értelmében „A törvénynek csak a társadalomra nézve ártalmas cselekedetek megtiltására van joga. Amit a törvény nem tilt, azt senki nem akadályozhatja meg, s amit a törvény el nem rendel, arra senkit kényszeríteni nem lehet.” A francia Nyilatkozat VII. cikke szerint „Minden olyan hatósági hatalom, amely felfüggeszti a törvények érvényét, vagy törvényeket alkalmaz a nép képviselőinek hozzájárulása nélkül, sérti azok jogait és nem gyakorolható.” A Nyilatkozat VIII. cikke azt rögzíti, hogy „A törvény csak szigorúan és nyilvánvalóan szükséges büntetési tételeket állapíthat meg, s büntetéssel sújtani senkit másként nem lehet, mint a bűncselekmény elkövetése előtt meghozott és kihirdetett, valamint szabályszerűen alkalmazott törvény értelmében.”³⁵

A jelenlegi francia alkotmányszöveg bár közvetlenül nem tartalmazza az alapjogokat, de utal a preambulumban az 1789. évi Nyilatkozatra és az 1946. évi alkotmány preambulumára. Így a szakirodalomban és a joggyakorlatban egyöntetűen uralkodó nézet szerint, ezek közvetlenül hatályos és egyúttal kötelező alkotmányi rangú jog(ok) akkor is, ha „csak” az alkotmány preambulumban találhatók.³⁶

A törvényesség parancsa az ezt követő francia alkotmányokban (1791., 1793. és 1795.) is megfogalmazást nyert, bár nem szubjektív jogként, hanem konkretizálendő alkotmányi elvként. Majd az 1810. évi Code Penal 4. cikkében kapott az elv jogilag kötelező szabályozást.³⁷

Franciaország 1974-ben ratifikálta az Emberi Jogok Európai Egyezményét, amely azóta közvetlenül hatályos jog, a nemzeti jog fölötti rangban. Az Egyezményben garantált alapjogok között különböző, büntetőjogilag releváns elvek is találhatóak, mint egyebek mellett az élethez való jog (2. cikk, a halálbüntetés megszüntetésére vonatkozó kiegészítő jegyzőkönyvhöz kapcsolódóan), a kínzás tilalma (3. cikk), a törvényességi elv (7. cikk). Franciaország, az Egyezmény ratifikálásával arra kötelezte/kötelezi magát, hogy ezeket az alapjogokat a területéhez tartozó valamennyi személynek garantálja (vö. 1. cikk).

³⁴ PFÜTZNER, PEGGY – ADAMS, SABINE – NEUMANN, LEVEKE: *Rahmenbedingungen, Vorgaben, Grundlagen und Entwicklung des Strafrechts in Frankreich*, in: SIEBER, ULRICH – CORNILS, KARIN (Hrsg.): *Nationales Strafrecht in rechtsvergleichender Darstellung. Allgemeiner Teil, Band 1.*, Berlin, 2009. 218. p.; TRÓCSÁNYI-BADÓ 2005, 381. p.

³⁵ KUKORELLI ISTVÁN – POZSÁR-SZENTMIKLÓS ZOLTÁN: *Állampolgári ismeretek*, 3. kiadás, Szeged, 2012. 16–17. p.

³⁶ SZABÓ ANDRÁS: *A büntetőjog reformja*, Budapest, 1992, 90–92. p.; PFÜTZNER – ADAMS – NEUMANN 2009, 219–220. p.

³⁷ BALOGH ELEMÉR: *Das Prinzip nullum crimen, nulla poena sine lege in der Praxis des ungarischen Verfassungsgerichts*, in: KARSAI KRISZTINA – NAGY FERENC – SZOMORA ZSOLT (Hg.): *Freiheit – Sicherheit – (Straf)recht*, Osnabrück, 2011. 9. p.; NAGY FERENC: *Nullum crimen / nulla poena sine lege elv történeti hátteréről*, in: HOMOKI-NAGY MÁRIA (főszerk.): *Ünnepi Kötet Dr. Molnár Imre egyetemi tanár 80. születésnapjára*, Szeged, 2014. 296–297. p.

A hatályos francia alkotmány tehát kifejezetten nem szabályozza a törvényesség princípiumát, azonban az 1994. március elsején hatályba lépett Code Pénal expressis verbis tartalmazza ezt. A büntetőkódex a legelejen rögzíti a bűncselekmények súly szerinti hármas felosztását azzal, hogy törvénynek kell meghatároznia a büntetteket és a vétségeket, és a bűnelkövetőre alkalmazandó büntetéseket. A kihágásokra pedig a törvényi korlátoknak és a törvényben tett megkülönböztetéseknek megfelelően rendelet állapítja meg az alkalmazandó büntetéseket (111-2. cikk). A francia Btk. 111-3. cikke rendelkezik a büntetőjogi legalitásról. E cikk első mondata szerint senkit sem lehet megbüntetni olyan büntett vagy vétség miatt, amelynek ismérveit nem törvény, a kihágásokra pedig nem rendelet határozta meg (*nullum crimen sine lege*). Ugyanezen cikk értelmében senkit sem lehet olyan büntetéssel sújtani, amelyet a büntett vagy vétség esetén törvény, kihágás tekintetében rendelet nem írt elő (*nulla poena sine lege*). A kódex 112-1. cikke az időbeli hatállyal, a súlyosabb büntető törvény visszaható hatályának tilalmával kapcsolatos előírásokat fogalmazza meg.³⁸

4. A belga és a svéd alkotmányi megoldásról

Az 1831. évi, azóta többszörösen módosított belga alkotmány a II. Címében rendelkezik néhány büntetőjogi elvről. Az első, az anyagi jogi legalitással kapcsolatos 12. cikkben foglalt az a követelmény, miszerint senkit sem lehet büntetőjogi úton üldözni, csak a törvény által meghatározott esetekben és az ott előírt formában. A 14. cikk értelmében pedig csak a törvényben meghatározott büntetést lehet kiszabni és alkalmazni. A belga alkotmány 2005. február 2-i módosítása nyomán született 14bis cikk azt is rögzíti, hogy a halálbüntetés megszűnt. További figyelmet érdemlő alkotmányi rendelkezés – a 17. cikkben – tiltja a vagyonelkobzás büntetés bevezetését és alkalmazását.³⁹

Az 1975. évi svéd alkotmány második fejezetének 2010-ben módosított 10. cikke a törvényesség princípiumát fogalmazza meg. E cikk első mondata szerint nem szabható ki büntetés vagy más büntetőjogi következmény olyan cselekményekre, amelyek az elkövetés időpontjában nem voltak büntetendők (*nullum crimen elv*).

Nem lehet továbbá a cselekményre szigorúbb büntetést kiszabni, mint az a büntetés, amelyet a törvény arra a cselekményre írt elő, amelyért az elkövetőt elítélték. A büntetőjogi következmények ezen rendelkezései vonatkoznak a va-

³⁸ TRÓCSÁNYI-BADÓ 2005, 381. p.; http://www.legislationline.org/download/action/download/id/3984/file/France_CC_updated%20on%2013-10-2010_FR.pdf

³⁹ A Belga Királyság Alkotmányát lásd in: TRÓCSÁNYI – BADÓ 2005, 115–117. p.

gyonelkobzásra és a bűncselekmények más jogkövetkezményeire is.⁴⁰ Vagyis a fenti svéd alkotmányszöveg kifejezetten a nulla poena elv körébe vonja nemcsak a büntetéseket, hanem a vagyonelkobzást és más büntetőjogi következményeket is.⁴¹

5. A törvényesség elve a német és a holland alkotmányban

A törvényességi elvre vonatkozó *német* szabályozás sajátossága, hogy az alaptörvény 103. cikk (2) bekezdésében megfogalmazott követelmény, a német Btk. 1. §-ában rögzített nullum crimen sine lege elvvel szó szerint pontosan meg egyezik. Ezen német normaszöveg értelmében „valamely cselekményt csak abban az esetben lehet büntetni, ha a büntetendőséget törvény a cselekmény elkövetése előtt meghatározta.”⁴²

A törvényesség posztulátuma jogállami elv, a bűnösségi büntetőjog előfeltétele és alapjog is. A büntetőjogi rendelkezés elsősorban a bírót köti, a német alaptörvény rendelkezése is közvetlenül a bíróra vonatkozik,⁴³ azonban a törvényhozót is köti. Ugyanis biztosítania kell, hogy mindenki előre láthassa, milyen magatartást fenyegetik büntetéssel, továbbá a törvényhozó dönt a magatartás büntetendőségéről.⁴⁴ Az elv fontosságát, a jogbiztonságra vonatkozó kiemelkedő jelentőségét jól mutatja az, hogy ezt a princípiumot a törvényhozó a német Btk. élén (1. §) helyezte el.⁴⁵

Nem egészen vitathatatlan annak a kérdésnek az eldöntése, hogy az alaptörvényben rögzített nullum crimen elv mellett a nulla poena princípium alkotmányi ranggal rendelkezik-e. Ennek legfontosabb kifejeződése a súlyosabb büntető törvény visszaható hatályának tilalma a német Btk. 2. § (1) bekezdésében az időbeli hatály keretében található meg. Ez a rendelkezés kifejezetten kinyilvánítja, hogy büntetés és mellékkövetkezményei olyan törvény alapján határozható meg, amely a cselekmény elkövetése idején hatályos. Ilyen előírás az alaptörvényben nem fordul elő, azonban a „Strafbarkeit” = büntethetőség/büntetendőség német alaptörvényi fogalom úgy értelmezhető, hogy az nem csupán annak a kérdésnek a megválaszolását foglalja magában, hogy a

⁴⁰ A svéd és a többi EU-tagállam alkotmányainak forrásához lásd www.verfassungen.de vö. továbbá TRÓCSÁNYI – BADÓ 2005, 969. p., ahol megjegyzendő, hogy a 10. cikk első három mondatának magyar fordítása nem pontos, sőt, téves.

⁴¹ www.verfassungen.eu/sw/index.htm

⁴² FISCHER, THOMAS: *Strafgesetzbuch mit Nebengesetzen*, 61. Aufl, München, 2014. 11–13.

⁴³ BAUMANN, JÜRGER – WEBER, ULRICH – MITSCH, WOLFGANG: *Strafrecht Allgemeiner Teil*, 11. Aufl., Bielefeld, 2003, 136. p.

⁴⁴ FISCHER 2014, 11. p.

⁴⁵ JESCHECK, HANS-HEINRICH – IEIGEND, THOMAS: *Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil*, 5. Aufl., Berlin, 1996. 133. p.

büntethetőség van-e, vagy nincs (az „Ob”-ját), hanem a mikéntjét („Wie”-jét) is. Vagyis a törvényesség elve nem csak a büntethetőség előfeltételeire, hanem az elkövetőt fenyegető jogkövetkezményekre is vonatkozik. Továbbá a nulla poena princípium a jogállamiság elvéből és a praevia-szabályból is következik. Tehát az uralkodó német nézet szerint, értelmezés segítségével, a nulla poena elv a nullum crimen követelménye mellett, szintén alkotmányi rangúnak tekinthető.⁴⁶

A törvényességi elv hatóköre a németeknél nem csupán a büntetőjogra, a büntetésekre és mellékkövetkezményeire, hanem a szabálysértésekre is kiterjed.⁴⁷ A német Btk. 2. § (6) bekezdése szerint azonban, a javító és biztonsági intézkedéseket, amennyiben a törvény másként nem rendelkezik, olyan törvény alapján kell elbírálni, amely az elbírálás idején hatályos. Vagyis a törvényességi elv hatóköre a németeknél a büntetőjogi *intézkedéseket* általában *nem* fogja át, mivel esetükben nem büntetésekről van szó, ezen túlmenően a hasonló jellegű/természetű intézkedéseket, a büntető eljáráson kívül is elrendelhetnek, a visszaható hatály tilalma nélkül.

Tehát az uralkodó német nézet a Btk. 2. § (6) bekezdését nem tekinti az alaptörvény 103. cikk (2) bek. megsértésének. Ezt a véleményt a biztonsági őrizet – Sicherungsverwahrung – német szabadságelvonó intézkedés tekintetében az utóbbi években növekvő kétségek kísérik és kérdőjelezzik meg.⁴⁸ Azonban az ambivalens jogi természetű, részben büntetés jellegű elvonás (Verfall), az elkobzás és a használhatatlanná tétel intézkedések esetében a német Btk. 2. § (5) bekezdésére figyelemmel, a büntetésre és mellék következményeire vonatkozó szabályok megfelelően alkalmazandóak.⁴⁹ Ezen megoldásnak főként a biztonsági őrizetnek a jogállamiság elvével való konformitása erősen megkérdőjelezhető.

Hollandia alkotmánya a Királyság 1954-ből származó, és azóta többször módosított statútumában szabályozott. Az alapjogokat az alkotmány első fejezete (1-23. cikkek) tartalmazza. A nullum crimen sine lege alapelvet a 16. cikk rögzíti.⁵⁰ A holland alkotmány 16. §-ának német nyelvű fordítása alapján az állapítható meg, hogy a hivatkozott két alkotmányi rendelkezés, szinte szó szerint megegyezik. Vagyis a holland szabályozás is a nullum crimen elvet rögzíti. Azonban a 16. cikkhez fűzött kiegészítő rendelkezés értelmében, az em-

⁴⁶ ROXIN 2006. 140–141. p.; JESCHECK–WEIGEND 1996. 131. p.

⁴⁷ ESER, ALBIN – HECKER, BERND: § 1., in: SCHÖNKE, ADOLF – SCHRÖDER, HORST et al. (Hrsg.): Strafgesetzbuch Kommentar, 29. Aufl., München, 2014, 29. p.

⁴⁸ FISCHER 2014, 13–14. p.; NAGY 2013/5., 266–267. p.

⁴⁹ ESER–HECKER 2014, 68. p.

⁵⁰ MINCKE, WOLFGANG: Einführung in das niederländische Recht, München, 2002. 21. p., 25. p.; TRÓCSÁNYI–BADÓ 2005, 463–464. p.

lített cikk nem érvényes azokra a bűncselekményekre, amelyeket rendkívüli büntetőjog elrendelése révén büntetni rendelnek.⁵¹

6. A törvényesség elve a spanyol, a portugál és az olasz alkotmányban

Az 1978. évi *spanyol* alkotmány előírásainak csaknem egyharmada alapjogokat és kötelezettségeket érint, túlnyomórészt az alkotmány első fejezetében (10-54. cikkek). A legfontosabb büntetőjogi vetületű alapjogok, alapelvek közé számítódik a törvényesség elve, a bűnösség és az arányosság elve, ugyanis ezek konkrét dogmatikai kritériumokat szolgáltatnak, amellyel a büntetőjog alkotmányjogi kontrollja lehetővé válik. A törvényesség elvét fogalmazza meg a spanyol alkotmány 25. cikk (1) bekezdése, amelynek értelmében „Senkit sem lehet elítélni vagy megbüntetni olyan tevékenységért vagy mulasztásért, amely az elkövetés időpontjában, a hatályos jogrend alapján, nem bűncselekmény (vétség) vagy nem szabálysértés.” Továbbá ugyanezen 25. cikk (3) bek. egy fontos tételt rögzít: „A polgári közigazgatás nem alkalmazhat olyan szankciókat, amelyek közvetlenül vagy közvetetten szabadságelvonást tartalmaznak.”⁵² A spanyol alkotmány 25. cikk (2) bek. olyan sajátos büntetés-végrehajtási rendelkezést tartalmaz, amely az 1970-es évtized liberális kezelési gondolatával hozható összefüggésbe. E szerint „A szabadságelvonó büntetések és a biztonsági intézkedések célja az elítéltek átnevelése és a társadalomba való beilleszkedésük (reszocializáció), és ezért nem alapulhat kényszermunkán. A börtönbüntetésre elítélt a végrehajtás során részesül ezen fejezet alapjogaiban, azokkal a kivételekkel, amelyeket a büntető ítélet tartalma, a büntetés értelme és a bv. törvény kifejezetten korlátoz. Az elítéltnak minden esetben joga van a fizetett munkára és a szociális biztonság megfelelő szolgáltatásaira, valamint a kulturális fejlődésre és a személyisége teljes kibontakoztatására.”⁵³

Az 1976. évi portugál alkotmány 29. cikkének (1) bekezdése a *nullum crimen* elvet fogalmazza meg. Vagyis senkit sem lehet büntetőjogilag elítélni az olyan tevékenység vagy mulasztás alapján, amelyet előzőleg törvény nem nyilvánított büntetendővé, valamint senkivel szemben nem lehet biztonsági intézkedést elrendelni, amennyiben annak előfeltételeit előzőleg törvényben nem határozták meg. Az alkotmány 29. cikk (3) bekezdése a nulla poena elvet rögzíti, amely szerint olyan büntetéseket vagy biztonsági intézkedéseket

⁵¹ www.verfassungen.eu/nl

⁵² www.verfassungen.de; TRÓCSÁNYI-BADÓ 2005, 926. p.

⁵³ TRÓCSÁNYI-BADÓ 2005, 926. p.; MANSO PORTO, TERESA: *Rahmenbedingungen, Vorgaben, Grundlagen und Entwicklung des Strafrecht in Spanien*, in: SIEBER, ULRICH – CORNILS, KARIN (Hrsg.): *Nationales Strafrecht in rechtsvergleichender Darstellung. Allgemeiner Teil*, Berlin, 2009. 686–689. p.

nem lehet elrendelni, amelyeket előzőleg törvény kifejezetten nem határozott meg.⁵⁴

Az *olasz* büntetőjogi tradíciót illetően konszenzus áll fenn a tekintetben, hogy a büntetőjog – mindenekelőtt az alkotmányban rögzített – általános elvekhez kell hogy orientálódjon. Az alkotmányos elvekhez számítódik – egyebek mellett – a törvényesség princípiuma, a személyes felelősség elve, az elítélt nevelésének követelménye.

A törvényesség elvét fogalmazza meg az *olasz alkotmány* 25. cikk (2) bekezdése, amely szerint „Senkit sem lehet megbüntetni, kivéve az olyan törvény alapján, amely a cselekmény elkövetése előtt hatályban volt.” Továbbá „A törvény által előírt esetekben kívül senkivel szemben sem lehet biztonsági intézkedést alkalmazni.”⁵⁵

Az *olasz alkotmány* 27. cikk (1) bek. tartalmazza a személyes felelősség elvét, amely kettős jelentéssel bír. Egyrészt a saját cselekményre vonatkozó felelősséget határozza meg, ez pedig tiltja mindenki számára a más személy cselekményéért való felelősséget a csoporthoz tartozás, vagy meghatározott pozíció betöltése alapján, avagy a vétklen körülmények miatt. Másrészt a másik jelentés szerint a cselekményt az elkövetőnek bűnösen kell elkövetnie.⁵⁶

Büntetés-végrehajtási vetületű az *olasz alkotmány* 27. cikk (3) bekezdése, amelynek értelmében „A büntetések nem állhatnak az emberiség/humanitás elvébe ütköző kezelésben, és az elítélt átnevelésére kell irányulniuk.” Ugyanezen 27. cikk (4) bek. kinyilvánítja, hogy „A halálbüntetés megengedhetetlen.”⁵⁷

7. A török és a szlovén alkotmányi megoldásról

A büntetőjogot érintő alapjogok és kötelezettségek szokatlanul széles körű szabályozása és biztosítása figyelhető meg, az azóta többször módosított, 1982. évi török alkotmányban, amelynek 38. cikke rendelkezik a törvényesség elvéről és a súlyosabb büntető törvény visszaható hatályának tilalmáról, továbbá a büntetőjogi felelősség személyhez kötöttségéről, valamint az ártatlanság vélelméről. Az alkotmány 38. cikke azt is előírja, hogy büntetéseket és a büntetések helyébe lépő biztonsági intézkedéseket csak törvény határozhat meg. A közigazgatási szankciók – meghatározott kivételektől eltekintve – szabadság el-

⁵⁴ Vö. TRÓCSÁNYI-BADÓ 2005, 826. p

⁵⁵ JARVERS, KONSTANZE: Rahmenbedingungen, Vorgaben, Grundlagen und Entwicklung des Strafrechts in Italien, in: SIEBER, ULRICH – CORNILS, KARIN (Hrsg.): Nationales Strafrecht in rechtsvergleichender Darstellung. Allgemeiner Teil Band I., Berlin, 2009. 299–300. p.

⁵⁶ JARVERS 2009, 304–305. p.

⁵⁷ www.verfassungen.de

vonásában nem állhatnak. További figyelemre méltó érdekesség, hogy a török alkotmány 38. cikke (10) bekezdése – számos európai országhoz hasonlóan – 2004 óta rögzíti a halálbüntetés feltétlen tilalmát.⁵⁸

Az természetesen egy másik – nyitott – kérdés, hogy a vázolt széles körben biztosított büntetőjogi és eljárási alapjogok, a török valóságban és joggyakorlatban ténylegesen miként érvényesülnek.

Az 1991. évi *szlovén alkotmány* szintén kifejezetten és átfogóan szabályozza a törvényesség alapelvét és több kapcsolódó büntetőjogi követelményt. A 19. cikk (2) bekezdése kinyilvánítja, hogy senkit sem lehet a szabadságától más-ként, mint a törvényben meghatározott okokból és eljárás alapján megfosztani. A 28. cikk szerinti törvényesség elve értelmében senkit sem lehet büntetni olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés ideje előtt törvény alapján nem volt büntetendő, és amelyre nem volt büntetés meghatározva. Ugyanezen 28. cikk tartalmazza a súlyosabb büntető törvény visszaható hatályának a tilalmát is. A szlovén alkotmány szintén rögzíti a 17. cikkében a halálbüntetés tilalmát.⁵⁹

8. Rövid összegzés, megfontolandó tanulságokkal

A vizsgált európai államok alkotmányaiban található törvényességi elvvel, továbbá az anyagi büntetőjoggal (is) kapcsolatos egyes alkotmányi rendelkezések áttekintését követően rövid összegzésként, illetve megfontolandó tanulságul az alábbiak emelhetők ki.

Valamennyi vizsgált európai ország alkotmánya vagy *expressis verbis*, vagy más sajátos formában, de *szabályozza a törvényesség elvét*. Úgy is fogalmazható, hogy a demokratikus, a jogállami berendezkedésű országok alkotmányaiban nélkülözhetetlen és elengedhetetlen a törvényesség elvének megléte. Szerkezeti/strukturális eltérések igazából nem figyelhetőek meg, vagyis ezt a princípiumot az említett alkotmányokban általában az alapjogi katalógus részeként szabályozzák.

Eltérések mégis kimutathatóak a tekintetben, hogy a törvényességi alapelv mindkét jogelvi vetülete az alkotmány szövegében megtestesül-e. Így a *nullum crimen* elv alkotmányba foglalása és a *nulla poena* követelmény (kifejezett) szabályozásának mellőzése fordul elő például a magyar, a német, a holland alkotmányban. Egy ilyen megoldás a jogállamiság/jogbiztonság posztulátumából vezeti/vezetheti le a „mellőzött” elvet, illetve az értelmezés segítségével jut el a kívánt elvi eredményig.

⁵⁸ TELLENBACH, SILVIA: *Rahmenbedingungen, Vorgaben, Grundlagen und Entwicklung des Strafrechts in der Türkei*, in: SIEBER, ULRICH – CORNILS, KARIN (Hrsg.): *Nationales Strafrecht in rechtsvergleichender Darstellung. Allgemeiner Teil, Band 1.*, Berlin, 2009. 753. p.

⁵⁹ TRÓCSÁNYI-BADÓ 2005, 1045–1047. p.; <http://www.verfassungen.eu/sl/verf91-i.htm>

Ám mind a két jogelvről külön rendelkezik például a portugál alkotmány a 29. cikkben úgy, hogy az (1) bekezdés a nullum crimen elvet tartalmazza, míg a (3) bekezdés a nulla poena követelményt rögzíti, ide értve a büntetések mellett a biztonsági intézkedéseket is. A *biztonsági intézkedések vagy más büntetőjogi következmények külön kiemelése* figyelemre méltó, ez látható például az olasz, a svéd, a török alkotmányban is.

A jogállamiságból és a jogbiztonságból fakadó *visszaható hatály tilalmát* is magában foglaló törvényesség elvének az alkotmányi megjelenése nem tipikus az európai országok alaptörvényeiben, így a büntetőjogi praevia-szabály például a szlovén, a török alkotmányi rendelkezésekben meglepő kivételnek tekinthető.

Alkotmányozói adósság a magyar Alaptörvényben a *halálbüntetés tilalmának kifejezett rögzítése*. Az Alkotmánybíróság határozatából, továbbá több nemzetközi egyezményből/dokumentumból hazánkra nézve is kötelező a halálbüntetés általános tilalma, azonban ennek, azaz a nemzetközi standardokkal való azonosulásnak az alaptörvényi kinyilvánítása „komoly szimbolikus jelentőséggel bírna”.⁶⁰ Az általam vizsgált európai államok csaknem valamennyi alkotmánya – csak példaként említve – tiltja a halálbüntetést: az osztrák (85. cikk), a svájci [10. cikk (1) bek.], a belga (14bis cikk), a svéd (II. Fejezet 4. §), a német (102. cikk, az olasz [27. cikk (4) bek.], a spanyol (15. cikk), a török [38. cikk (10) bek.], a szlovén (17. cikk).⁶¹

Az említett európai alkotmányok legtöbbször kifejezetten és egyértelműen tilalomként, azaz tiltó alkotmányjogi normaként határozzák meg a halálbüntetés kiiktatását/megszüntetését (így például németül: „Die Todesstrafe ist verboten/abgeschafft.”). Ettől valamelyest kissé eltérő a svéd alkotmányi megfogalmazás, legalábbis németül: „Die Todesstrafe darf nicht vorkommen”, azonban tartalmilag ez érdemi különbséget nem jelent. A szlovén alkotmány egyszerűen azt rögzíti, hogy az országban „nincs halálbüntetés”. Érdemi hiányosság viszont továbbra is a magyar Alaptörvényben a halálbüntetés tilalmának kimondása, így a büntetés a megújuló populista politikai retorika eszköze is lehet.

További anyagi büntetőjogot érintő alkotmányi rendelkezések sorából kiemelés és figyelmet érdemel még, különösen a jelen hazai szempontjából például a spanyol alkotmány 25. cikk (3) bekezdése, amely egyértelműen rögzíti, hogy a *polgári közigazgatás szabadságelvonó szankciókat nem alkalmazhat, sem közvetlenül, sem közvetetten*.

⁶⁰ SZOMORA 2013, 264. p.

⁶¹ NAGY 1996, 87–88. p.; vö. LÉVAY 2013/b, 210. p.; SZOMORA 2013, 264. p.; NAGY FERENC: Alkotmány – szabadságelvonás – büntetés-végrehajtás, in: TÓTH KÁROLY (szerk.): In Memoriam Dr. Kovács István akadémikus, egyetemi tanár, Szeged, 1991. 250. p.